

Проблема вивчення давніх українсько-хорватських зв'язків (лінгвістичний аспект).

Окреслено низку питань, що пов'язані з необхідністю комплексного, міждисциплінарного вивчення комунікацій між простором сучасної Хорватії та України в давні часи – дослов'янського і слов'янського періоду. Вказано на необхідність виявлення аналогій у мовному субстраті, зокрема іранського походження, що рефлектують різні етапи міграційних процесів. Актуалізовано проблему порівняльних досліджень в ономастиці, пам'яток середньовіччя, діалектів.

Ключові слова: хорватська україністика, іранізм, етногенез хорватів, Полиця, Руська правда.

Предложен ряд аспектов изучения в языковом материале украинско-хорватских контактов, которые относятся к древним периодам связей от до славянского до раннеславянского и позднего средневековья. Указано на необходимость комплексного изучения проблемы с участием специалистов разных дисциплин.

Ключевые слова: хорватская украинистика, иранизм, этногенез хорватов, Полиця, Руська правда.

A number of aspects of the study of Ukrainian-Croatian language contacts in the material, which refer to the ancient period of the bonds to pre slavic up early Slavic and late Middle Ages. The need to study complex problems, with the participation of specialists from different disciplines.

Keywords: Croatian ukrainistics, Iranism, Croat ethnogenesis, Police, Rus'ka Pravda.

В історії міжслов'янських контактів українсько—хорватські відносини привертали увагу дослідників різних часів. Методологія досліджень була зумовлена станом, особливостями розвитку славістики в цілому або ж національних наук, у даному разі української хорватістики або хорватської україністики. Останні у своєму становленні неминуче стикалися з проблемами статусу так званих недержавних народів, впливом політичних та інших факторів, які позначалися на процесах українсько—хорватських контактів. Прагнення до взаємної національної

ідентифікації ускладнювалося проблемами етнічної назви народу, пізнанням мов та інших виразників національної індивідуальності, що в українському і хорватському середовищах гальмувалися імперським дискурсом.

Розвиток славістики, яка у своїй історії нерідко виступала виразником ідеологічних засад певних історичних формацій, не завжди був сприятливий для адекватного формування уявлень про українську національну ідентичність у хорватському середовищі і навпаки. Не менш відчутним був вплив імперської свідомості, панування понять, що походили з науки державної нації, і що нерідко позначалося на методологічних принципах відомих славістів [1]. В цілому, на просторі іменованому українсько-хорватськими відносинами, можемо виділити дві проблематики: одна – це сам процес зв'язків, друга – стан їхнього вивчення.

Здійсненні спостереження дають підстави говорити про досить давні витоки, глибоке коріння цих контактів, що становлять своєрідну безперервність, яка в окремих історичних періодах піддається більшому або меншому простеженню. Проте їхнє вивчення відбувалося у періодах розвитку славістики, позначеної ідеологічними факторами – часів монархії, російської або австро-угорської, і доби радянської ідеології. Відповідно, в українському науковому просторі існують історіографічні результати, формовані методологічними принципами згаданих ідеологічних систем, тобто ідеологій [2]. Славістика підросійської України дорадянських часів, часто обтяжена російськими нормативами, ідеологізацією православ'я, іншими чинниками, не завжди була спроможною адекватно відтворювати національну індивідуальність югослов'янських народів [3]. Особливо це характерне для деяких спірних питань історії, коли хорватська ідентичність не відрізнялася від сербської, інтерпретуючи, наприклад Дубровник, чимось окремим від хорватського культурного простору, або ж визначаючи мову, фольклор двох народів як певну автентичність, типу сербо-хорватська мова, фольклор та ін [4]. Не менш виразними були стереотипи щодо термінології у назві України, її мови, присутні у хорватській славистиці, нерідко у публікаціях відомих вчених [5]. Радянський період також позначений ідеологічними деформаціями уявлень про образ Хорватії, що особливо помітно в повоєнний період минулого століття, коли адекватні уявлення піддавалися впливам політичних, ідеологічних конфронтацій, якими характеризувалися радянсько-югославські відносини [6]. Відповідно творився певний корпус української хорватістики зазначених періодів, детермінований ідеологічними особливостями часу.

З руйнацію радянської та югославської ідеологічних систем помітилося прагнення відтворити автентичну картину національної культури, української та хорватської - з одного та іншого боку славістики. В центрі уваги знаходяться як окремі періоди розвитку літератури, мови, культури, так і зв'язки, особливо виражене прагнення заповнити вакуум у національній ідентифікації, показати схожості історичної долі, що особливо було помітним з початку 90-х років минулого століття [7]. Не менш важливими виступають деякі спільні тенденції в науці – від актуалізації проблем етногенезу до компаративних досліджень сучасних літературних процесів.

Славістика так званого «дореволюційного періоду», тобто *підросійського царизму*, або радянська, яку визначаємо як ідеологію *підросійського соціалізму*, найбільше цікавилися новітніми періодами з наголосом на реалістичних тенденціях у XIX ст. і соцреалістичних у XX ст. Тому досить туманними залишалися уявлення про давні часи історичних, культурних контактів. Певні явища, значні щодо реконструкції архаїки, залишалися прихованими під культурними нашаруваннями пізніших епох. Ці давні культурні явища позначені міграційними процесами, які були своєрідною константою, що підтверджують різні аналогії. Їхнє вивчення вимагає комплексного інтердисциплінарного підходу, спільних досліджень українських і хорватських вчених, що в кінцевому результаті повинно дати більш цілісне уявлення про комунікації та їхнє відображення на культурному просторі між Україною і Хорватією. Окреслимо контурно лише деякі сфери із зазначенням головних проблем, що стоять у їхньому вивченні.

Проблема етногенезу – одна з актуальних у сучасній науці, що отримала імпульс у світлі досліджень з молекулярної еволюції, і що відкрило раніше невідомі умови для біологічної перевірки історичних гіпотез. Результати досліджень поширення хромосомних гаплогруп підтверджують участь і значення, крім інших маршрутів, також сучасного українського простору в генетичних процесах хорватського етносу. В хорватській науці проблема етногенезу проходила різні методологічні етапи, нерідко ідеологізовані, проте на сучасному етапі дослідження засновуються на згаданих методах молекулярної біології, що, зокрема, вказують і на пов'язаність окремих моделей з аналогами з простору сучасної України [8]. Зазначене знову вказує на необхідність спільних досліджень українських і хорватських вчених різних дисциплін, що залишається проблемою безпосереднього наукового процесу, отже на початковому етапі - проблемою організаційного змісту, потреба в

налагодженні конкретних контактів між українськими і хорватами вченими, що займаються виявленням біологічної перевірки історичних гіпотез.

Порівняльне вивчення в галузі етногенезу важливі як означення комунікативних процесів доісторичної доби. Виявлення етнічного субстрату дослов'янського періоду важливе для простеження генетичних синтезів у наступному слов'янському періоді таких комунікацій. Особливе значення мають філологічні дослідження пов'язані з етимологією етнонімів, що мають нерідко субстрат дослов'янських або слов'яно-іранських контактів раннього періоду. Українська наука останніх двох десятиріч досягла значних успіхів і динаміки у вивченні різних мовних явищ архаїчного походження. Зокрема, концептуальні студії К. М. Тищенка відкривають простір для можливих реконструкцій генетичних зв'язків, відображених в ономастиці [9]. Результати таких досліджень становлять інтерес і для хорватської науки, що виявилось в зацікавленості працями вченого у Хорватії і що вимагає подальшого ознайомлення з методами та конкретними спостереженнями дослідника.

Особливий інтерес становить проблема іранського субстрату, досить актуалізована в хорватській науці і засвідчена у працях українського мовознавця. Очевидною є необхідність подальшого поширення результатів української науки, її екстраполяції на хорватський мовний матеріал. Подібний принцип підтвердився в застосуванні українського матеріалу щодо вивчення міфології шляхом реконструкції топонімів, які вказують на можливість побутування культу, не зважаючи на зникнення культу (Роман Якобсон). Екстраполяція, здійснена на прикладі реконструкції топоніму Дубровник з врахуванням історико-культурного контексту, що дає можливість відтворення міфу, була першою у великій хорватській та зарубіжній літературі, присвяченій культурі Дубровника [10]. Також вказано на низку топонімів у хорватському культурному ландшафті, пов'язаних з міфологічними уявленнями, що розроблено у подальших публікаціях [11].

Апробацією методології, застосованої хорватською україністикою щодо виявлення міфологічного субстрату у хорватському мовному матеріалі, можна розцінювати посилення інтересу хорватської філології до саме такого напрямку, що реалізовано низкою помітних досліджень [12]. В останні роки хорватська наука докладає видимі зусилля у вивченні шляхом комплексного інтердисциплінарного методу міфологічної архаїки, перш за все із слов'янського пантеону. Зі свого боку, хорватська україністика, зосереджена при Кафедрі української мови і літератури

Філософського факультету Загребського університету, продовжує діяльність, спрямовану на актуалізацію українського напрямку, тобто залучення українського матеріалу, як одного із важливих у компаративному вивченні етногенетичних процесів. Широкий, інтердисциплінарний підхід реалізується у відповідних наукових заходах, які охоплюють різні фахові компетенції [13]. Водночас налагоджуються контакти у вивченні конкретних дисциплін, зокрема у галузі етнології, антропології, археології, етномузикології, історії культури давнього періоду.

У зазначеному спектрі помітна відсутність динаміки у вивченні мовознавчого аспекту, яке б стосувалося мовних реконструкцій від дослов'янського періоду до середньовіччя, що залишається конкретною проблемою подальшого дослідницького процесу. Позначимо деякі з перспективних і невивчених напрямів, що витікають із згаданих міграційних процесів, які пов'язували сучасні українські і хорватські землі. Вони виявляються, зокрема, у мовному матеріалі згадуваним відгуком іраномовного субстрату, що ймовірно відгукнувся і в етнімії, зокрема у назвах *Русь*, *Хорс*, *хорват*, які за нашим припущенням, належать до спільних процесів, позначених слов'яно-іранськими комунікаціями [див. 10]. Необхідно порівняти ономастичний матеріал іраномовного кола з українського простору з топонімією Хорватії, що певною мірою ускладнюється станом з виявленням іранізмів на хорватському просторі.

Особливий інтерес, як джерелознавча база порівняльної реконструкції можливих зв'язків становлять Північне Причорномор'я і ширше - південноукраїнські регіони, де більшою мірою виявлено архаїчні рудименти скіфської культури [див. 11]. Окремі елементи історико-культурного змісту, археологічні та інші артефакти дають матеріал для припущення пов'язаності іраномовної групації з міграційними процесами у напрямку сучасного хорватського простору. Цей матеріал ще раз вказує на важливість комплексного, інтердисциплінарного підходу, який би у своїй цілісності міг дати певну картину пов'язаності сучасних українських земель з хорватськими етногенетичними процесами.

Серед мовних явищ треба виділити і комплексну історико-культурну проблему виникнення глаголиці. Заслужовують на увагу і подальшу розробку припущення М. Брайчевського щодо графічної культури так званих сарматських письмен як одного із можливих прототипів, джерел у виникненні глаголиці [14]. Це питання також потребує спільних зусиль вчених з хорватської і української сторін у комплексному

міждисциплінарному дослідженні, на що хорватська україністика також звертала увагу [див. 11].

Виявлення різних аналогій дослов'янського періоду відкриває простір для дослідження безпосередньо міжслов'янських контактів, які більш видимі у певних сегментах. Потребує вивчення ономаністична інформація – від виявлення подібних назв у загальнослов'янському фонді до специфічних або ж більш-менш характерних для маршруту українсько—хорватських контактів. Ціла низка назв у сучасній топонімії має аналогії на хорватському і українському просторі, що вимагає планового висвітлення мовознавцями обох сторін.

Не менш цікавий матеріал становить порівняльне дослідження діалектів українських Карпат і окремих хорватських регіонів, зокрема географічно ближчих до західноукраїнських земель як хорватське Загор'є, Подравина, Меджумур'є, Славонія (hravtsko Zagorje, Podravina, Međumurje, Slavonija).

Деякі дослідження аналогій у традиційній культурі зазначених регіонів, виявлення певних подібностей у термінології матеріальної культури, обрядів або ремесла, особливо будівельна термінологія, лексикон, що стосується скотарської традиції, спостереження за антропологічними типологіями та інші вказують на можливі міграційні процеси, що продовжували, відновлювали прокладену історичну трасу дослов'янського періоду.

Не досліджений, хоча і частково актуалізований у минулому матеріал, який вказує на можливість розвитку таких зв'язків, становлять писемні пам'ятки українського середньовіччя. Особливий інтерес викликає деяка термінологія у хорватських та старокиївських пам'ятках права. Потребує спеціального порівняльного вивчення мовний склад, окремі назви у пам'ятках як *літопис Нестора*, *Руська правда* з окремими назвами у хорватській традиції, зокрема Полицький стаут (Polički statut) – від етноніму *хорват* до певних звичаїв, суспільних понять, термінів, на що також звертала увагу хорватська україністика, і що як проблема залишається відкритою для сучасної науки [15].

Узагальнюючи, можемо зазначити, що існує ціла низка питань, пов'язаних з українсько-хорватськими зв'язками давніх часів, що особливо торкаються мовного аспекту цих комунікацій. Дослідження зазначених процесів вимагає комплексного, міждисциплінарного підходу, спільного проекту українських і хорватських вчених. Вирішення проблеми стикається з низкою завдань від підготовки і спрямування кадрів на конкретні теми до організаційних, у першу чергу - необхідності

осмислення спільної програми довготривалого співробітництва відповідних наукових установ обох країн.

Література:

1. Paščenko J. Slavist i imperiji. Vatroslav Jagić između Galicije, Malorusije i Ukrajine. Zagreb: Udruga hrvatskih ukrajinista, 2010;
2. Українська література в загальнослов'янському і світовому культурному контексті. Київ: Наукова думка, 1987;
3. Степович А. И. Очерки истории сербохорватской литературы. Киев, 1899;
4. Брандт Р. Историко-литературный разбор поэмы Ивана Гундулича «Осман», Киев, 1879;
5. Див. бібліографію: Хорватія/Україна. Культурні зв'язки від Адріатики до Дніпра. Двомовне видання. Zagreb, 1996;
6. Paščenko J. Ukrajinsko-hrvatska prepoznavanja kroz prevođenje: ime i tekst // Paščenko J. Ukrajinsko-hrvatske književne poredbe. Zagreb, 2010, str. 49-70;
7. Див.: посилання 5, „Ukrajina“// Kolo, časopis Matice hrvatske, 1997, 3; Hrvatska revija, 2006, 2; Ukrajina u prošlost i sadašnjosti// Dubrovnik, časopis Matice hrvatske, 2007, 3;
8. Dragan Primorac, Damir Marjanović, Pavao Rudan, Richard Villems, Petrer A. Undrerhill. Y kromosom i genetsko podrijetlo Hrvata. <http://www.scribd.com/doc/63662028/DraganPrimorac-Y-kromosom>; Dragan Primorac. „Znam otkuda dolaze Hrvati!“Večernji list (Zagreb), 24 rujna 2011, str. 44;
9. Зокрема: Тищенко К. Мовні контакти: свідки формування українців. Київ, 2006, його ж: Іншомовні топоніми України. Київ, 2010, його ж: Перська сатрапія над Дніпром: топонімічні контексти. Київ, 2012;
10. Paščenko E. Etnogeneza i mitologija Hrvata u kontekstu Ukrajine. Zagreb, 1999;
11. Paščenko J. Od Kijev ad Poljica. Tragom prastarih migracija. Zagreb: Udruga hrvatskih ukrajinista, 2010;
12. Katičić R. Božanski boj: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine. Zagreb, 2008, його ж: Zeleni lug: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb, 2010, його ж: Gazdarica na vratima: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb, 2011.
13. Зокрема: „Етногенез хорватів і Україна“. Програма міжнародної наукової конференції. Дрогобич-Трускавець, 11-12 травня 2011 р.;
14. Брайчевський М. Походження слов'янської писемності. Київ, 2002.
15. Греков Б. Д. Полица. Опыт изучения общественных отношений в Полице. XV-XVII вв. Москва: Наука, 1951.